

SUOMEN KANTAKIELTEN ABSOLUUTTISTA KRONOLOGIAA

olmekymmentä vuotta sitten Mikko Korhonen julkaisi Virittäjässä artikkelinsa »Suomen kantakielten kronologiaa» (Korhonen 1976), jossa esitetyt uralilaisien kielentasojen tarkistettut ajoitukset saatetaan vielä tänäkin päivänä toistaa uralistisissa oppi- ja käsikirjoissa. Näin ollen rohkenen palata samalle foorumille käsittelemään kutakuinkin samaa aihetta.

Oheiseen taulukkoon 1 olen koonnut tähänastisia suomen kantakielten ajoituksia eli tarkemmin sanottuna niiden jakaantumisajankohdista esitettyjä arvioita, jotka ovat etupäässä tunnetuimmista käsikirjoista (poikkeuksena on Taagepera 1994, jonka olen ottanut mukaan pelkäksi kuriositeetiksi, sillä se on yksi harvoista leksikostatistisista yrityksistä ajoittaa eri uralilaisia kielentasoja):

	Ural.	Sm.-ugr.	Sm.-perm.	Sm.-volg.	Vksm.	Mksm.
Kettunen ja Vaula 1938	4000 eKr.	2500 eKr.	1000 eKr.	200 eKr.		
Toivonen 1953	3500 eKr.	2500 eKr.	1500 eKr.	1000 eKr.	500 eKr.	
Décsy 1965	4000 eKr.	2500 eKr.	1500 eKr.	400 eKr.	1 jKr.	1000 jKr.
Hajdú 1975	4000 eKr.	2000 eKr.	1500 eKr.	500 eKr.		1 jKr.
Korhonen 1981	4000 eKr.	3000 eKr.	2000 eKr.	1500 eKr.	1000 eKr.	1 jKr.
Taagepera 1994	4000 eKr.	2100 eKr.	1500 eKr.	1300 eKr.	1000 eKr.	

Taulukko 1. Suomen kantakielten jakaantumisajankohdista esitettyjä arvioita.

Taulukosta ilmenee ainakin kaksi perussuuntausta: myöhempien kantakielten ajoituksia on ajan mittaan pyritty varhaistamaan, kun taas kantauralin ajoitus on ollut ja pysynyt vuoden 4000 eKr. paikkeilla jopa niin itsepintaisesti, että se on esimerkiksi Rein Taageperan (1994) vähemmän ortodoksisissa leksikostatistisissa ajoituksissa valittu kiintopisteeksi, johon suhteuttamalla kaikkien muidenkin kantakielten ajoitukset on laskettu. Tunnustan auliisti, että en ihan syytön ole ollut itsekään vaan että vuosiluku 4000 eKr. on ollut myös omana lähtökohdannani tähänastisessa tuotannossani (ks. esim. Kallio 2002a, 2003).

Siitä huolimatta etenkin käsikirjojen ulkopuolella on kantauralia toisinaan rohjettu varhaistaa varsin runsaastikin. Pääperuste on kuitenkin ollut pikemminkin arkeologinen kuin lingvistinen: »mesoliittisesta kaudesta ja ensimmäisen asuttamisen ajasta lähtien koko [pohjoisen Euroopan havumetsä]alueen asutushistoriassa ja perinteissä on selvästi havaittavissa tietty jatkuvuus» (Makkay 1997: 36–37). Koska väite sekoittaa kielelliset ja väestölliset juuret keskenään, sitä ei tarvitse kommentoida sen enempää kuin ainoastaan muistuttamalla, että on toki myös olemassa lukuisia arkeologeja (esim. Meinander 1984; Carpelan 1999, 2000; Carpelan ja Parpola 2001), joille ei ole tuottanut lainkaan ongelmia johtaa uralilaisia kieliä myös huomattavasti myöhemmiltä aikakausilta.

Hiljattain kuitenkin Juha Janhunen (2000: 63–64) on myös puhtaasti lingvistisin perustein ajoittanut kantauralin jo vuosiin 7000–5000 eKr. Hänen mukaansa nimittäin kantauraliin palautettavat vaivaiset 150 sanavartaloa¹ kantaindoeuroopan moninkertaista määrää² vastaan selittyvät lähes yksinomaan sillä, että kantaurali on selvästi varhaisempi kielimuoto kuin kantaindoeurooppa, jonka ehdottomat aikarajat voidaan asettaa vuosille 4500–2500 eKr. (Mallory 1989: 126–127). On kuitenkin olemassa useampiakin omasta mielestäni huomattavasti painavampia syitä, miksi kantaindoeurooppaan palautettavien sanavartaloiden määrä on niin paljon suurempi kuin kantauraliin palautettavien.

1. Indoeurooppalaisten kielten ei-binaarinen sukupuoli. Uralilaisesta binaarisesta sukupuusta poiketen indoeurooppalainen sukupuoli on yleensä ollut ei-binaarinen. Käytännössä tämä on tarkoittanut esimerkiksi sitä, että kantauraliin on voitu palauttaa vain sellaisia sanavartaloita, jotka esiintyvät perinteisen sukupuun ensimmäisessä haarassa eli samojedissa, kun taas kantaindoeurooppaan on voitu palauttaa myös sellaisia sanavartaloita, jotka eivät esiinny esimerkiksi anatoliassa, jota silti yleisimmin pidetään ensimmäisenä muusta indoeuroopasta eronneena haarana. Jos nimittäin kantaindoeurooppalaisuuden kriteerinä pidettäisiin levikin ulottumista anatoliaan, kantaindoeurooppalaisten sanavartaloiden määrä putoaisi alle puoleen. Toisaalta taas jos kanta-

¹ Janhunen itse laski jo neljännesvuosisata sitten kantauralilaisien sanavartaloiden määräksi 140 (Janhunen 1981), minkä määrän myöhempi tutkimus on kuitenkin nostanut 184:n paikkeille (Aikio 2002). Tinkimällä kriittisyydestä voidaan toki päästä sellaisiin lukuihin kuin 284–432 (Rédei 1988).

² Vaikka esimerkiksi klassinen *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Pokorny 1959) sisältääkin jopa 2 044 kantaindoeurooppalaista sanavartaloa (Bird 1982, 1993), määrää pidetään nykyisin vahvasti liioiteltuna, ja ainakin Leidenin yliopiston vertailevan kielitieteen laitoksella tekeillä oleva *Indo-European etymological dictionary* (Beekes ja Lubotsky, tulossa) tulee hyväksymään näistä sanavartaloista karkeasti arvioituna vain ehkä noin puolet.

uralilaisuuden kriteerinä ei pidettäisi levikin ulottumista samojediin, kantauralilaisen sanavartaloiden määrä nousisi yli kaksinkertaiseksi.

2. **Indoeurooppalaisten kielten varhaiset dokumentit.** Varhaisimmat uralilaiset kieltenmuistomerkit ovat vasta keskiajalta, kun taas indoeurooppalaisista haaroista peräti kolmea — anatoliaa, kreikkaa ja indoirania — ruvettiin taltioimaan jo toisella vuosituhanella eKr. Ajanlaskun alkuun mennessä indoeurooppalaisista kielistä sanskrit, kreikka ja latina olivatkin niin hyvin dokumentoituja, että niiden sanasto nykyisin tunnetaan yhtä hyvin kuin minkä tahansa nykykielen. Jos siis verrataan indoeurooppalaista ja uralilaista aikasyvyyttä toisiinsa kantakieliin palautettavien sanavartaloiden määrän perusteella, on aina muistettava, että indoeurooppalaisella puolella lähtökohtana ei voida pitää nykypäivää vaan jo muutaman vuosituhanen takaista tilannetta.
3. **Indoeurooppalaisten kielten laajempi korpus.** Indoeurooppalaisten kielten määrä lasketaan tunnetusti sadoissa siinä missä uralilaisten kymmenissä. Tämän lisäksi indoeurooppalaisista kielistä runsasta pariakymmentä puhuu suurempi määrä kuin puhujamäärältään suurinta uralilaista kieltä unkaria, kun taas uralilaisista kielistä valtaosa on enemmän tai vähemmän uhanalaisia. Näin ollen on matemaattisesti täysin väistämätöntä, että indoeurooppalaisista kielistä löytyy uralilaisia kieliä huomattavasti enemmän leksikaalista materiaalia vertailtavaksi sekä täten myös palautettavaksi kantaindоеurooppaan.
4. **Indoeurooppalaisten kielten syvällisempi tutkimus.** Indoeurooppalaisten kielten varhaisemman dokumentaation ansiosta myös niiden tieteellinen tutkimus alkoi satoja — ja joissakin tapauksissa jopa tuhansia — vuosia aiemmin kuin uralilaisten kielten tutkimus. Toisaalta indoeurooppalaisten kielten moninkertaisten puhujamäärien vuoksi myös indoeuropeistien määrä on jo alusta alkaen ollut uralistien määrää huomattavasti suurempi. Koska indoeurooppalaisia sanavartaloita on siis aina etsittykin enemmän, on itsestään selvää, että niitä on löydetty enemmän kuin uralilaisia sanavartaloita.

Kaikkien näiden syiden vuoksi kantauraliin palautettavien sanavartaloiden suppea määrä tuntuu jopa odotuksenmukaiselta, eikä sitä siis ole pienintäkään syytä selittää kantauralin korkeammalla iällä kantaindоеurooppaan verrattuna — varsinkin kun hyvin tiedämme, että sanaston uusiutumismuutos ei ole vakio vaan että päinvastoin tämä niin sanotun leksikostatistiikan teoreettinen kivijalka on peruslaadultaan epäkorrekti. Yksin sanavartaloiden määrän perusteella kantaurali voi siis toki olla kantaindоеurooppaa varhaisempi, mutta se voi aivan yhtä hyvin olla samanikäinen tai jopa myöhäisempikin.

LINGVISTISTÄ PALEONTOLOGIAA

Aikaisemmassa tutkimuksessa onkin kantauraliin palautettavien sanavartaloiden määrän sijasta keskitytty pikemminkin niiden laatuun. Valitettavasti kantauralista löytyy vain sellaisia yksittäisiä kulttuuri-innovaatioiden nimiä kuin **pata* (> sm. *pata*, unk. *fazék* 'astia, pata' jne.) ja **wäškä* (> sm. *vaski*, unk. *vas* 'rauta' jne.), joita ei luonnollisesti voi pitää yhtä todistusvoimaisina kuin esimerkiksi kantaindоеurooppalaista vaunuterminologiaa (ks.

Anthony 1995). Koska meidän kuitenkin on tyytyminen edes siihen vähään, mitä meillä on,³ tarkastelen ohessa näitä kahta termiä hieman tarkemmin.

1. *Pata*. Vaikka sanan **pata* levikki ei samojediin saakka varmuudella ylläkään, täytyy sen jo suomalais-ugrilaisen levikkinsäkin perusteella olla niin vanha, että se tuskin on voinut alkujaan tarkoittaa mitään muuta kuin 'saviastiaa', sillä metalliastiat syrjäyttivät saviastiat vasta uudella ajalla (Salo 1990: 13–19). Saviastiat taas levisivät uralilaiselle kielialueelle jo kuudenteen vuosituhaten eKr. mennessä (Carpelan 1999: 251–254), joten 'saviastiaa' tarkoittava sana ei sikäli juuri auta kantaauralia ajoittaessa, jos kohta paleo- ja mesoliittiset ajoitukset voidaan toki unohtaa. Huomattakoon silti, että kuten yleensäkin lingvistikissa paleontologiassa, tässäkin tapauksessa kuudes vuosituhat eKr. on *terminus post quem*, eli mikään ei tietenkään ole estämässä huomattavasti myöhäisempää ajoitusta.

Sanaa **pata* on uusimmissakin etymologisissa sanakirjoissa (SSA 2 s. 322–323; Häkkinen 2004: 885) vertailtu samaa tarkoittavaan englannin sanaan *pot*, jonka germaanista kantamuotoa **putta-* on silti niin germaanisen levikkinsä kuin myös ei-indoeurooppalaisen äännerakenteensa takia pidettävä niin myöhäisenä lainasanana itse germaanissakin, ettei se voi olla näinkin laajalevikkisen sanan kuin **pata* lainaoriginaali — varsinkaan kun edes ensitavun vokalismi ei täsmää.⁴ Viimeksi mainitusta syystä on myös päinvastaista lainasuuntaa pidettävä mahdottomana, koska kantasuomalais-ugrilaisesta tai kronologisesti pikemminkin vasta kantasuomalaisesta asusta **pata* ei millään voi päätyä kantagermaaniseen asuun **putta-* tai edes sitä seuranneeseen asuun **potta-*. Sitä vastoin sellaisiin saatettaisiin päätyä kantasuomalais-ugrilaisen asun **pata* odotuksenmukaisesta kantsaamelaisesta jatkajasta **puoļē*, jonka jatkajia ei valitettavasti kuitenkaan esiinny nykysaamelaisissa kielissä. Tästä syystä kriittinen tutkija joutuu hylkäämään tämänkin ajatuksen, vaikka epäkriittinen voisi katsoa tällaisen jälleen lisäevidenssiksi uralilaiselle substraatille germaanissa (vrt. Kallio 2002b).

Paljon lupaavammin kantasuomalais-ugrilaista sanaa **pata* on pidetty lainasanana kokonaan toisesta vaikka hyvin samanlaisia merkityksiä kantavasta indoeurooppalaisesta vartalosta **podo-* (> liett. *púodas*, ruots. *fat*, saks. *Faß* jne.). Ongelmana on silti tälläkin kertaa ensitavun vokalismi: indoeurooppalaisesta **o*:sta ei hevillä saada uralilaiselle puolelle **a*:ta. Mikäli puolestaan lainaoriginaali olisikin vasta germaaninen **fata-*, sanan **pata* levikin ei pitäisi ulottua ugrilaisiin kielisiin asti. Suomalais-ugrilainen levikki voisi tulla kyseeseen vain arjalaisen lainaoriginaalin **pāda-* tapauksessa, mutta valitettavasti vartalon **podo-* edustajia ei satu juuri arjalaiselta taholta löytämään. Itse asiassa vartalon **podo-*

³ Tässä yhteydessä sivuutan pelkällä maininnalla Péter Hajdún (1975: 36–40) yritykset ei vain paikantaa vaan myös ajoittaa kantaaurali yksinomaan puunnimien perusteella, mitä on pidettävä »hasardimaisena», kuten Juha Janhunen (2000: 63) on asian ilmaissut. Uralistiikassahan ylipäänsä kasvien ja eläinten nimiin perustuvat argumentit ovat sikäli arveluttavia, että binaarisen sukupuun vuoksi jokaisen kantaauraliin palautettavan sanan on aina löydettävä samojedista — ikään kuin juuri samojedilla olisi kielitypologisesti ainutlaatuinen kyky olla kadottamatta sanastoaan! Koska samojedi on itäisin uralilainen haara, kasvien ja eläinten nimien perusteella uralilainen alkukoti tulee siis väistämättä sijoitettua verrattain itäiseksi.

⁴ Tämä on valitettavan tyypillinen esimerkki siitä, että uralistiikan alkutaipaleilta olevat mahdottomatkin sanavertailut uskollisesti toistetaan etymologisesta sanakirjasta toiseen, kun taas viime vuosikymmeniltä olevat juurta jaksaan perustellut etymologiat jäävät joskus jopa ilman alkeellisintakaan mainintaa.

levikki on myös muuten erittäin suppea ja kattaa ainoastaan germaanin ja baltin, minkä vuoksi sen kantaindoeurooppalaisuus onkin kaikkea muuta kuin itsestään selvää. Kaikes-ta huolimatta päinvastainenkin lainasuunta täytyy ensitavun vokalismin takia jälleen ker-ran sulkea pois, koska myöskään uralilaisesta **a*:sta ei saada indoeurooppalaista **o*:ta.

Vaikka kantaindoeurooppalaiset epäilemättä saviastioita käyttivätkin, ei astioiden ni-miä ole juuri muutoinkaan kiistattomasti palautettavissa kantaindoeurooppaan mitä il-meisimmin siksi, että ne ovat kaikkialla korvautuneet nuorilla lainasanoilla (Beekes 1995: 35). Tästä syystä sentään peräti kahdessa indoeurooppalaisessa haarassa esiintyvä **podo*-voisi ehkä sittenkin olla jo kantaindoeuroopan 'saviastiaa' tarkoittanut sana, joka sittem-min vain olisi muista haaroista väistynyt uudenlaisten astioiden mukana tulleiden uu-sien nimitysten tieltä. Ennen kuin näin tapahtui arjalaisella taholla, voisimme ajatella sanan **podo*-ehtineen muuttua asuun **pāda*-, joka sitten olisi lainattu uralilaiselle taholle asussa **pata*. Tällöin toki lainautuminen olisi tapahtunut luultavimmin vasta kolmannella vuosi-tuhannella eKr. eli muutama vuosituhat itse saviastioiden omaksumisen jälkeen.

Viime aikoina kuitenkin sanan **pata* tulo uralilaisiin kieliin on haluttu yhdistää savi-astioiden ja nimenomaan kampakeraamisten saviastioiden tuloon (ks. Salo 1990: 7–10; Carpelan 1999: 254–256), mikä indoeuropeistisessa kronologiassa tarkoittaisi tietenkin jopa kantaindoeurooppaakin varhaisempaa kielentasoa (ks. Parpola 1999: 188). Varhais-kantaindoeuroopastahan puuttui myöhäiskantaindoeuroopan matala vokaali **a* (vrt. Lu-botsky 1989), joten myöhäiskantaindoeuroopan **o* lienee varhaiskantaindoeuroopassa to-della ääntynyt vähintään [ā]-maisena ellei peräti [a]-maisena sen typologisen universaa-lin vuoksi, että kielissä yksinkertaisesti aina on vähintään yksi matala vokaali. Näin ollen sanan **pata* lainaoriginaali voisi niin ikään olla myöhäiskantaindoeurooppalaisen sanan **podo*-varhaiskantaindoeurooppalainen edeltäjä **pāda*- tai **pada*-.

Kuten kriittinen lukija huomaa, ongelmaton ei ole kumpikaan ehdottamistani laina-originaaleista — kanta-arjalainen **pāda*- eikä varhaiskantaindoeurooppalainen **pāda*- tai **pada*-. Silti katson, että on aina paljon parempi edes yrittää esittää jonkinlaista lainaety-mologiaa kuin pelkästään väittää *ad hoc* (kuten niin monesti tähänkin saakka), että ky-seessä olisi niin sanottu kulkusana, joka olisi lainautunut joko molempiin kieliin jostakin nyttemmin kadonneesta kielestä tai vaihtoehtoisesti jommastakummasta kielestä toiseen jonkin nyttemmin kadonneen välikäden kautta. Toki jälkimmäinenkään ei ole mahdoton-ta vaan päinvastoin varsin mahdollista, mutta se on myös liian helppo selitys, jolla voi-daan tarpeen vaatiessa selittää mitkä tahansa sanastoyhtäläisyydet käden käänteessä. Kai-kenlaisia kulkusanaselityksiä tulisikin käyttää vain vihoviimeisinä pelastuskeinoina.

2. Vaski. Vaikka toisen sanamme **wāškā* ovat palauttaneet kantauraliin viime aikojen suppeimmat eli kriittisimmät sanalistat (esim. Janhunen 1981: 224–225; Sammallahti 1988: 541), sen on monesti kuitenkin huomautettu sisältävän äänteellistä horjuvuutta suoma-lais-ugrilaisella puolella. Koska kuitenkin sellaisten perifeeristen haarojen asut kuin saa-men *vaike* ja samojedin **wesä* palautuvat moitteettomasti asuun **wāškā*, ei sanan kanta-uralilaisuutta ole syytä epäillä, vaikka kielikunnan keskellä olisikin tapahtunut myöhem-pää lainautumista kielestä toiseen (vrt. Salminen 1999: 22).

Toisinaan on jopa tuntunut siltä, että sanan **wāškā* kantauralilaisuus on haluttu kiis-tää vain sillä perusteella, ettei kivikautisessa kantauralisissa muka voisi olla 'metallia' tar-koittavaa sanaa. Tällainen väite on kuitenkin kehäpäätelmä, koska kuinka ihmeessä me ylipäänsä edes tietäisimme kantauralia puhutun kivikaudella ellemme juuri kantauraliin

palautettavan sanaston perusteella. Pikemminkin pitäisi siis väittää täysin päinvastoin, että 'metallia' tarkoittava sana osoittaa kantaauralia puhutun vasta metallikaudella! Näin ei kuitenkaan ole, koska myös ennen varsinaista metallikautta (ts. pronssi- ja rautakautta) oli jo ollut käytössä sekoittamattomia metalleja, joista ennen kaikkea kupari omaksuttiin uralilaisella kielialueella jo viidennellä vuosituhannella eKr. (Carpelan 1999: 258).

Sanan **pata* 'saviastia' tavoin myös sanaa **wäškä* 'metalli' on eri etymologisissa sanakirjoissa yhdistelty indoeurooppalaisiin sanoihin, joista kaikkein suosituimmat ovat olleet tokaari A:n *wäs* ja B:n *yasa* 'kulta' (SSA 3 s. 416; Häkkinen 2004: 1461–1462). Vastoin aiempaa käsitystä nämä sanat eivät kuitenkaan ole sukua sellaisille sanoille kuin latinan *aurum* ja liettuan *áuksas* 'kulta' (< luoteisieur. **h₂é-h₂us-o-*; Driessen 2003) tai armenian *oski* 'kulta' (vrt. sumerin *guškin*, hurrin *ušhi* jne.; Mallory ja Adams 1997: 234), joten niiden levikki kattaa vain tokaarin itsensä. Koska uralilaisella puolella levikki ulottuu kielikunnan laidasta laitaan, lainasuunta indoeuroopasta uraliin tuntuu tällä kertaa vähemmän todennäköiseltä kuin päinvastainen lainasuunta uralista indoeurooppaan. Siksi olenkin jo perustellut toisaalla, että tokaarin sanojen esimuoto **wesa* olisi lainattu sanan **wäškä* kantasamojedilaisesta jatkajasta **wesä* (ks. Kallio 2004a: 131–133).

Nyttemmin Asko Parpola (Carpelan ja Parpola 2001: 127) on ohimennen esittänyt sanaa **wäškä* 'metalli' suffiksilla **-kal-kä* muodostetuksi johdokseksi lainasanasta, jonka originaali olisi ollut lähinnä kanta-arjalainen vartalo **wāca-* 'metalli'. Hänen ideansa on kuitenkin ongelmallinen siksi, ettei itse vartaloa edes esiinny, vaan ainoastaan siitä hänen mukaansa muodostettu *vṛddhi*-johdos **wācī-* 'kirves, terävä veitsi' (> mint. *vāšī-* 'kirves, talso, talta', avesta: *vāśī-* 'terävä veitsi' jne.), jota taas pelkän arjalaisen levikkinsä vuoksi on pidetty myöhäisenä ei-indoeurooppalaisena lainasanana (Lubotsky 2001: 312). Totta onkin, että kanta-arjalaisen sanan **wācī-* mahdollinen esiasu **weh₁kīh₂-* voitaisiin katsoa lainatuksi suomalais-ugrilaisesta sanasta **weñci* (> sm. *veitsi*, unk. *vés* 'kaivertaa, veistää' jne.), jonka palataalinasaalille **ñ* ei ollut läheisempää indoeurooppalaista vastinetta kuin palataaliseksi usein katsottu »ykköslaryngaali» **h₁* (ks. esim. Koivulehto 1991: 115).

Toisaalta vaikka kanta-arjassa olisikin esiintynyt vartalo **wāca-* 'metalli', täytyy muistaa, että tähän saakka esitetyillä kanta-arjalaisilla lainasanoilla ei ole ollut uralilaista vaan korkeintaan suomalais-ugrilainen levikki. Uralilaisuuden ja suomalais-ugrilaisuuden ero on viime aikoina kyseenalaistettu (ks. Salminen 2002: 52), mutta tällainen ero niillä ainakin näyttäisi olevan, jos kohta kyseessä voi olla pelkkä tilastollinen vääristymä: kanta-arjalaisia lainasanoja, joilla on myös suomalais-ugrilainen levikki, on sittenkin hyvin vähän (tästä enemmän tuonnempana). Parpolan sanalle **wäškä* 'metalli' esittämää kanta-arjalaista lainaetymologiaa vastaan puhuu joka tapauksessa jo se, että valtaosa kanta-arjalaisista lainasanoista on vielä suomalais-ugrilaisiakin suppealevikkisempiä.

Näin ollen **wäškä* 'metalli' on hyvistäkin etymologisointiyrityksistä huolimatta edelleen katsottava etymologioimattomaksi sanaksi,⁵ minkä ei sinänsä pitäisi ällistyttää ke-

⁵ Huomattakoon, ettei harhaanjohtava käsite »omaperäinen sana» kuulu minun eikä muiden indoeuropeistien sanavarastoon. Suosittelemme lämpimästi uralisteillekin pikaista luopumista moisesta kansallismielisestä käsitteestä, joka jo itsessään — kun kerran kaikkein suppealevikkisimmätkin etymologioimattomat sanat on aina pitänyt luokitella »omaperäisiksi» — lienee ollut suurimpia syitä sille, että indoeuropeistiikasta poiketen uralistiikassa esimerkiksi »substraattisanoista» on alettu puhua ääneen vasta aivan hiljattain (ks. esim. Aikio 2004; Saarikivi 2004). Toisaalta laajalevikkisiäkään etymologioimattomia sanoja ei tulisi kutsua »omaperäisiksi», vaan parempi olisi puhua esimerkiksi »perintösanoista» (vrt. saks. *Erbwörter*, engl. *inherited words* jne.).

tään, sillä kantauraliin palautuvista sanavartaloistahan sentään runsaat 96 prosenttia on vailla indoeurooppalaista lainaetymologiaa!⁶ Koska maailmassa ei tunnetusti ole yhtä ainuttakaan kieltä, jossa lainasanojen määrä olisi ainoastaan vajaat 4 prosenttia, voimme täten päätellä, että noihin aikoihin kantaindоеurooppa oli vain yksi kantauraliin vaikuttaneista kielistä, jos kohta se todennäköisesti oli niistä ainoa, jonka tytärkieliä puhutaan yhä tänä päivänä. Ehkä siis näistä kielistä jostakin toisesta lainattiin **wäskä* 'metalli' — tai aina näin voimme vapaasti spekuloida, kunnes toisin osoitetaan.

Koosteeksi todettakoon, että kun sanan **pata* 'saviastia' antama *terminus post quem* on jo kuudennella vuosituhannella eKr., sanan **wäskä* 'metalli' tapauksessa se sijoittuu heti sitä seuraavalle viidennelle vuosituhannelle eKr. Alussa mainittu kantauralin perinteinen ajoitus noin vuoteen 4000 eKr. saa siis varovaista tukea lingvistikalta paleontologialta, vaikkakin koska kyseessä on ainoastaan kaksi sanaa, niiden todistusvoimaa ei saa yliarvioida. Kuten jo aiemmin totesin, mikään ei myöskään estä myöhempiä ajoituksia, koska niin saviastiat kuin metallit olivat luonnollisesti käytössä viidennen esikristillisen vuosituhannen jälkeenkin. Toisin sanoen *terminus ante quem* on aina täysin lingvistisen paleontologian tavoittamattomissa.

Näin ollen onkin väärin väittää, että kantauralia ei muka voitaisi ajoittaa viidettä esikristillistä vuosituhatta myöhäisemmäksi sillä perusteella, että siitä ei tunneta sanoja **pata* 'saviastia' sekä **wäskä* 'metalli' modernimpia termejä. Kantauralista ylipäänsä tunnetaan ainoastaan vajaat parisataa sanavartaloa, vaikka niiden todellinen määrä on muinoin ollut vähintään kymmenkertainen päätellen siitä, kuinka paljon sanavartaloita vähintään esiintyy missä tahansa nykykielessäkin. Koska suunnaton määrä kantauralilaista sanastoa on kadonnut lopullisesti vertailevan metodin ulottumattomiin, on silkkaa lingvistisen paleontologian väärinkäyttöä vedota rekonstruoidusta kantauralista puuttuviin termeihin.⁷

Lingvistisen paleontologian tulisikin aina perustua täysin positiiviseen evidenssiin negatiivisen sijasta. Toisin sanoen ainoastaan 'saviastiaa' tarkoittavan sanan olemassaolo voidaan käyttää todisteena saviastioiden olemassaolosta, kun taas 'saviastiaa' tarkoittavan sanan puuttumista ei voida käyttää todisteena saviastioiden puuttumisesta, vaikka ei

---

⁶ Toisin sanoen kantauraliin palautettavista 184 sanavartalosta vain seitsemälle voidaan nykytiedon mukaan esittää indoeurooppalainen lainaetymologia (Koivulehto 1999a: 208–211).

⁷ Samaan on vielä enemmän syyllystyttävä kantauralia paikannettaessa kuin ajoitettaessa, eli on väitetty esimerkiksi kantauralista puuttuvien 'merta' sekä 'merikaloja' tarkoittavien sanojen osoittavan, että kantauralia puhuttiin sisämaassa. Itse asiassa tämä ei osoita mitään, kuten ei myöskään se, että nämä sanat ovat itämerensuomessa useimmiten indoeurooppalaisia lainasanoja (ks. Larsson 1981). Esimerkiksi suomen sanan *lohi* balttilaisperäisyys kertoo balttien itämerensuomalaisia varhaisemmasta saapumisesta Itämeren piiriin aivan yhtä vähän kuin esimerkiksi englannin sanan *salmon* 'lohi' ranskalaisperäisyys kertoo normannien anglosakseja varhaisemmasta saapumisesta Britteinsaarille. Samalla tavalla kuin jälkimmäisessä tapauksessa ranskalaislaina *salmon* on syrjäyttänyt vielä muinaisenglannissa esiintyneen sanan *leax* (< germ. **lahsa* - < luoteis-ieur. **lokso* - 'lohi'), on ensimmäisessäkin tapauksessa balttilaislaina *lohi* saattanut syrjäyttää jonkin vielä varhaiskantasuomessa esiintyneen sanan, josta emme kuitenkaan nykyisin tiedä mitään sen vuoksi, että varhaiskantasuomi ei ole muinaisenglannin kaltainen läpikotaisesti dokumentoitu kirjakieli. Korostettakoon, etten missään nimessä väitä, että juuri näin olisi tapahtunut. Väitän vain, että niin kauan kuin on olemassa pieninkin teoreettinen mahdollisuus, että näin on voinut tapahtua, *lohi* — kuten mikään muukaan vastaavanlainen sana — ei kelpaa todisteeksi siitä, että kantauralia puhuttiin sisämaassa (mitä ajatusta vastaan minulla ei sinänsä ole mitään).

tietenkään ole sattumaa, ettei kantauraliin voi palauttaa esimerkiksi ’televisiota’ tai ’tietokonetta’ tarkoittavia sanoja!

LAINASANATUTKIMUSTA

Lingvististä paleontologiaa tärkeämmäksi eri uralilaisia kantatasoja ajoitettaessa onkin katsottu lainasanatutkimus ja nimenomaan indoeurooppalaisten lainasanakerrostumien tutkimus, koska indoeuropeistiikassa absoluuttinen kronologia ulottuu varhaisempien kirjallisten lähteiden ansiosta useita vuosituhansia kauemmaksi ajassa taaksepäin kuin uralistiikassa. Meitä eniten koskevat tietenkin uralilaisten kielten kanssa kontakteissa olleet indoeurooppalaiset haarat, joista indoiranian on dokumentoitu 1400-luvulta eKr. alkaen (ts. Mitannin arja), germaania 100-luvulta jKr. alkaen (ts. riimuskandinaavi) ja baltoslaavia 800-luvulta jKr. alkaen (ts. muinaiskirkkoslaavi). Näistä haaroista uralilaisiin kielentasoihin omaksuttujen lainasanojen ansiosta indoeuropeistinen absoluuttinen kronologia voidaan kuitenkin yhdistää uralistiseen relatiiviseen kronologiaan, josta on näin ollen jopa tehtävissä lähes aivan yhtä absoluuttinen.

Toisaalta koska uralisteista poiketen indoeuropeistit pääsevät kirjallisista lähteistä seuraamaan useiden eri kielten kehitystä vuosituhansien ajalta, indoeuropeisteille syntyy myös tuntuma siitä, miten nopeasti tai hitaasti kieli voi muuttua. Tästä syystä esimerkiksi itse indoeuropeistina voin ainoastaan päätäni puistella verratessani Pekka Sammallahten (1998: 198–202) antamia kantauralilaisia ja kantasuomalais-saamelaisia rekonstruktioita artikkelini alussa olleen taulukon ajoituksiin, joiden mukaan näiden kahden äänteellisesti melkein identtisen kantatason välille mahtuisi jopa 3000–4000 vuotta! Tiedossani ei näet ole yhtä ainutta indoeurooppalaista (tai mitään muutakaan) kieltä, joka olisi äänteellisesti säilynyt näinkin muuttumattomana edes puolta samasta ajasta. Osittain saman ongelman ovat viime aikoina huomanneet monet uralistitkin, joista erityisesti Tapani Salminen (2002) on sitä ratkaistessaan kuitenkin mennyt toiseen äärimmäisyyteen torjuen kaikkien niin sanottujen välikantakielten olemassaolon — toisin sanoen uralilainen ja suomalais-saamelainen kantakieli olisivatkin käytännössä olleet yksi ja sama rekonstruktioitaso.

Edellä oli jo ohimennen puhetta siitä, että ainakaan kanta-arjalaisten lainasanojen tapauksessa niiden levikki ei ikinä ole uralilainen vaan korkeintaan suomalais-ugrilainen. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, etteivät uralilainen ja suomalais-ugrilainen kantakieli voisi olla yksi ja sama kielimuoto, koska lainasanojen levikkihän ei tietenkään aina kata koko kieltä, mistä esimerkkiä ei tarvitse hakea sen kauempaa kuin nykysuomen saamelaisista lainasanoista, joista ylivoimainen enemmistö esiintyy tunnetusti ainoastaan Peräpohjolan murteissa. Samalla tavalla siis myös kanta-arjalaiset lainasanat on saatettu omaksua vain kantauralin länsimurteisiin. Toisaalta koska aivan yhtä monesti lainasanat voivat levitä murre- ja jopa kielirajojenkin ylitse, ei pelkkää levikkiä voi pitää kovinkaan luotettavana ajoituskriteerinä, jos kohta tietenkin erittäin laajalevikkinen sana silti todennäköisesti on vanhempi kuin erittäin suppealevikkinen sana.

Lainasanojen ajoitus onnistuu silti parhaiten vastaamalla siihen, mistä kielentasosta ne on lainattu ja mihin kielentasoon ne on lainattu. Koska kuitenkin uralilaiset kielentaset ovat lähes identtisiä kantauralista varhaiskantasuomeen, on useimmiten täysin mahdoton tietää, mihin kielentasoon tietty sana on kulloinkin lainattu — sikäli kuin itse kielen-

▷

tasoa on aina ollut edes olemassa (vrt. edelleen Salminen 2002). Indoeurooppalaisella puolella vastaavaa tilannetta ei ole, joten aionkin siksi seuraavassa käydä lainasana-evidenssiä läpi nimenomaan lähde- enkä kohdekielen näkökulmasta.

1. Indoeurooppalaiset lainasanat. Tässä yhteydessä ymmärrän 'indoeurooppalaisen' sanan suppeammassa merkityksessä eli tarkoitan sillä ainoastaan sellaista kielimuotoa, joka on edelleen lähempänä indoeurooppalaista kantakieltä kuin mitään sen tytärskieltä. Tämän kielimuodon tärkeimmät myös lainasanoista ilmenevät äänteelliset tuntomerkit ovat

- palataaliklusiilit $*k'$, $*g'$ ja $*g^h$
- labiovelaariklusiilit $*k^w$, $*g^w$ ja $*g^{wh}$
- laryngaalit $*h_1$, $*h_2$ ja $*h_3$
- syllabiset resonantit $*r$, $*l$, $*m$ ja $*n$.

Huomattakoon, että edellä mainittua yhtä ainoaa mahdollista esimerkkiä lukuun ottamatta vanhimmatkin uralilaisten kielten indoeurooppalaiset lainasanat on silti katsottava vasta myöhäiskantaindоеurooppalaisiksi, eli ne on lainattu sellaisesta kielimuodosta, jossa jo esiintyi viiden vokaalin systeemi (ts. $*i$, $*u$, $*e$, $*o$ ja $*a$). Näin ollen näiden lainasanojen ajoitus ei voi olla kovin paljon aiempi kuin vuosi 3500 eKr., jolloin kantaindоеuroopan areaalisen hajoamisen voidaan perustellusti katsoa alkaneen,⁸ vaikka niiden ajoitus voi tietysti olla tätä myös selvästi myöhäisempi, sillä kantakielten areaalinen ja kielellinen hajoaminenhan eivät kulje käsi kädessä, vaan jälkimmäinen seuraa aina myöhemmin.

Lainasanat, joilla on samat äänteelliset tuntomerkit, jakaantuvat lähinnä levikkinsä perusteella karkeasti kahteen ryhmään: kantaindоеurooppalasiin lainasanoihin, joilla on laaja uralilainen tai suomalais-ugrilainen levikki, ja luoteisindoeurooppalasiin lainasanoihin, joilla on suppea suomalais-permiläinen tai siitä vielä pienempi läntinen levikki (Koivulehto 1999a: 208–214). Ensimmäisen kerrostuman voidaan katsoa lainautuneen jo ennen kantaauralin areaalista hajoamista siinä missä jälkimmäisen vasta sen jälkeen, jos kohta molemmat ovat lainautuneet ennen kantaauralin kielellistä hajoamista, sillä niihin kuuluvat sanat ovat käyneet läpi uralilaisille tytärskielille ominaiset äänne- ja muutosprosessit.

Koska kantaaurali on perinteisessä uralistiikassa ajoitettu noin vuoden 4000 eKr. paikkeille, on sen areaalinen hajoaminen viimeaikaisessa arkeologiassa yhdistetty noin vuonna 3900 eKr. levinneeseen tyypilliseen kampakeraamiikkaan (Carpelan ja Parpola 2001: 78–83). Tämän mukaan laajalevikkoinen kantaindоеurooppalainen kerrostuma olisi siis omaksuttu jo ennen vuotta 3900 eKr., mitä ei ainakaan suoralta kädeltä voi torjua, jos kohta monta vuosisataa tästä aiemmaksi ei voi mennä. Puhtaasti indoeuropeistisesta näkökulmasta selvästi myöhäisempikin ajoitus kyllä kävisi päinsä, mikä tosin edellyttäisi myös kantaauralin areaalisen hajoamisen myöhäistämistä.

⁸ Koska aiheesta on runsaasti ajan tasalla olevaa kirjallisuutta suomeksikin (esim. Parpola 1999: 181–184), tyydyn tässä yhteydessä vain toteamaan, että indoeuropeistit pitävät eräiden arkeologien varhaisneoliittisia ajoituksia aivan yhtä perusteettomina kuin uralistit niin sanottujen nuorten kapinallisten jääkausia ajoituksia.

Koska suppealevikkisten luoteisindoeurooppalaisten lainasanojen levikki voi suppeimmillaan kattaa ainoastaan itämerensuomen tai saamen, kantaauralin areaalisen hajoamisen lisäksi ne on käytännössä pakko ajoittaa myöhäisemmiksi kuin noin vuonna 3500 eKr. alkanut kantaindoeuroopankin areaalinen hajoaminen, jota ennen on mahdoton ajatella minkään indoeurooppalaisen kielimuodon vaikutuksen kohdistuneen yksinomaan itämerensuomeen tai saameen. Näin ollen ensimmäinen mahdollinen vaihtoehtomme olisikin yhdistää ne noin vuosina 3200–2300 eKr. vallinneeseen vasarakirveskulttuuriin (Koivulehto 1999a: 233; Parpola 1999: 186–187), jonka on aina vanhastaankin katsottu indoeurooppalaistaneen valtaosan Keski- ja Pohjois-Eurooppaa (Mallory 1989: 107–109).

Jim Mallory (2001: 354) on kuitenkin ohimennen väläyttänyt sitä mahdollisuutta, että luoteisindoeurooppalaiset lainasanat saattaisivat periaatteessa olla niinkin myöhäisiä kuin vuodelta 1500 eKr. Silti kuten jo edellä pidin epäuskottavana kantaauralin säilymistä 3000–4000 vuotta lähes muuttumattomana, en kovinkaan paljon todennäköisempänä voi pitää kantaindoeuroopan säilymistä 2000 vuotta lähes muuttumattomana Itämeren piirissä — ennen kaikkea koska niin ikään toisen esikristillisen vuosituhannen puolivälistä olevat vanhimmat indoeurooppalaiset kirjakielet (esim. heetti, mykene ja Mitannin arja) olivat etäännyneet kantaindoeuroopasta niin selvästi, ettei niistä lainattuja sanoja enää helpolla erehtyisi pitämään kanta- tai luoteisindoeurooppalaisina.

Se kuitenkin pitää paikkansa, että indoeurooppalaisittain perifeerisessä Itämeren piirissä indoeurooppalainen kielimuoto näyttäisi säilyneen pidempään kantaindoeuroopan tasolla kuin indoeurooppalaisella ydinalueella Mustan- ja Kaspienmeren pohjoispuolella, sillä nuorimmat luoteisindoeurooppalaiset sanat näyttäisivät uralistisesti myöhäsyntyisten äännepiirteidensä (esim. jälkitavun *o:*nsa*) takia tulleen uralilaiselle taholle myöhemmin kuin varhaisimmat sanat, joissa on selviä arjalaisuuksia (näistä enemmän seuraavassa kappaleessa). Luoteisindoeurooppalaisten lainasanojen ajoittumista täten ainakin osittain vasarakirvesajan jälkeisiksi ei voi pitää mahdottomana, jolloin emme enää olisikaan kovin monen vuosisadan päässä Malloryn ehdottamasta vuosiluvusta 1500 eKr.

2. Arjalaiset lainasanat. Verrattuna indoeurooppalaiseen kantakieleen arjalaisesta (eli indoiranilaisesta) kantakielestä lainatut sanat tunnistaa parhaiten ei-korkeiden vokaalien *e, *o ja *a sekä syllabisten nasaalien *m ja *n yhteenlankeamisesta *a:ksi (huom. myös pitkät ei-korkeat vokaalit *ē, *ō ja *ā > *ā). Koska tämä yhteenlankeaminen on kuitenkin yksi viimeisimmistä yhteisarjalaisista äänne muutoksista, meillä on runsaasti myös sitä ennen lainattuja arjalaisperäisiä lainasanoja, joita on tavattu kutsua esimerkiksi esiarjalaisiksi tai varhaiskanta-arjalaisiksi ja jotka voi erottaa kantaindoeurooppalaisista lainasanoista lähinnä vain ensimmäisen ja toisen palatalisaation sekä *ruki*-säännön ansiosta. Koska nämä muutokset eivät tietenkään voi näkyä jokaisesta sanasta, onkin toisinaan mahdoton erottaa toisistaan kantaindoeurooppalaisia, esiarjalaisia ja varhaiskanta-arjalaisiakin lainasanoja.

Ylipäänsä näiden lainasanakerrostumien välinen rajanveto on sikäli keinotekoisista, että todellisuudessa kyse toki oli yhdestä ja samasta Keski-Venäjän metsävyöhykkeen ja Etelä-Venäjän arovyöhykkeen välisestä kontaktipinnasta, joka näyttäisi säilyneen yhtäjaksoisena aina kansainvaellusajalle saakka. Tässä yhteydessä meille toki riittää käsitellä uralististen ajoitusten kannalta olennaisempia varhaisempia aikoja. Uralistiikassa onkin jo vanhastaan kiinnitetty huomiota siihen, että kanta-arjalaisten lainasanojen levikki voi

olla laajimmillaan peräti suomalais-ugrilainen, minkä vuoksi suomalais-ugrilainen kantakieli on sitten ajoitettu samanaikaiseksi kuin kaikella todennäköisyydellä vasta noin vuonna 2000 eKr. hajonnut arjalainen kantakieli.⁹

Tämä argumentti voidaan toki kyseenalaistaa monellakin perusteella. Ensiksikään sen esittäjät eivät läheskään aina ole vaivautuneet erottamaan kanta-arjalaisia lainasanoja varhaiskanta-arjalaisista saati sitten esiarjalaisista lainasanoista, joita ei luonnollisesti ole mitään syytä ajoittaa vasta vuoden 2000 eKr. paikkeille, vaan jopa tuhat vuottakin aiempi ajoitus on mahdollinen. Toiseksi osittain edellisestä syystä varsinaisia kanta-arjalaisia lainasanoja, joilla on laaja suomalais-ugrilainen levikki, on sittenkin niin vähän verrattuna suppealevikkisempiin, että laajan suomalais-ugrilaisen levikin voitaisiin katsoa johtuvan sekundaarisesta lainautumisesta murre- ja kielirajojen ylitse.¹⁰

Yhtä kaikki myös sellaisten arjalaisten lainasanojen olemassaolo, joilla on pelkkä suomalais-permiläinen ja suomalais-volgalainen levikki, sekä ylipäänsä aina itämerensuomessa ja saamessa asti esiintyvien arjalaisten lainasanojen olemassaolo sopii huonosti yhteen sen kanssa, että uralilainen kielimuoto olisi levinnyt Keski-Venäjältä Itämeren piiriin jo tyypillisen kampakeramiikan mukana noin vuonna 3900 eKr. Ongelmaa on pyritty ratkaisemaan lähinnä kahdella tavalla: joko on ajoitettu arjalaiset lainasanat jo noin vuosille 5000–3000 eKr. eli huomattavasti aikaisemmaksi kuin mikä indoeuropeistisesta näkökulmasta voisi edes olla mahdollista (Sammallahti 1984: 138–139), tai on oletettu niiden levinneen Keski-Venäjältä Itämeren piiriin vasta tekstiilikeramiikan mukana noin vuonna 1900 eKr. eli parisen vuosituhatta myöhemmin kuin uralilainen kielimuoto itse (Salo 1996: 338–339).

Vaikka lainasanojen leviäminen murre- ja myös jopa kielirajojen ylitse on sinänsä aina täysin mahdollista, siitä on kuitenkin karkeasti yleistäen seurauksena sitä enemmän äännteellisiä epäsäännöllisyyksiä, mitä enemmän aikaa on ehtinyt kuluu itse kantakielen hajoamisesta. Esimerkiksi sellaiset uudella ajalla romaaniin kieliin lainatut sanat kuin 'kahvia' tarkoittavat ranskan, espanjan ja portugalilaisen *café* sekä italian *caffè* ovat äännteellisesti niin epäsäännöllisiä, ettei niille voi millään rekonstruoida yhteistä kantamuotoa

⁹ Tämä perinteinen ajoitus on yhä perusteltu, sillä arjalainen kantakieli on indoeurooppalaista kantakieltä (n. v. 3500 eKr.) lähempänä sellaisia muinaisia arjalaisia kirjakieliä kuin Veda-sanskritia (n. v. 1500–1000 eKr.) ja Gāthā-avestaa (n. v. 1000–800 eKr.), joita voisi jopa pitää pelkinä arjalaisen kantakielen murteina.

¹⁰ Esimerkiksi Jorma Koivulehdon (1999a: 215–219) listaamista 14 arjalaisperäisestä lainasanasta, joilla on laaja suomalais-ugrilainen levikki, on kanta-arjalaisia kuusi (ts. **arwa* 'arvo', **asira* 'herra', **ora* 'naskali', **sata* 'sata', **wora* 'vuori' ja **wota* 'vuosi'), varhaiskanta-arjalaisia yksi (ts. **woja* 'voi') ja esiarjalaisia kolme (ts. **juyi-* 'juoda', **mekši* 'mehiläinen' ja **meti* 'hunaja'); huomattakoon, että viimeksi mainittu voisi äännteellisesti olla myös kantaindoeurooppalainen, ja esiarjalaisena sitä on epäilemättä pidetty ainoastaan siksi, että sen on ajateltu lainautuneen yhtä aikaa toisen mehiläistenhoitoon liittyvän mutta selvästi esiarjalaisen sanan **mekši* kanssa). Loput neljä (ts. **kota* 'maja', **orpa* 'orpo', **sola* 'suoli' ja **sorwa* 'sarvi') taas voisivat periaatteessa kuulua mihin kerrostumaan tahansa (myös kantaindoeurooppalainen mukaan luettuna). Kiinnostuksemme pääkohteena olevista kuudesta kanta-arjalaisesta lainasanasta vain **sata* 'sata' esiintyy kaikissa suomalais-ugrilaisissa haaroissa, kun taas muiden levikki on huomattavasti harvempi. Niistä etenkin **wota* 'vuosi' on äännteellisestikin niin epäsäännöllinen, että se on selvästi lainattu vasta suomalais-ugrilaisen kieliyhteyden hajottua (Koivulehto 1999a: 218–219). Kuitenkin jopa **sata* sisältää omat äännteelliset epäsäännöllisyytensä ugrilaisella taholla; vielä vähemmän on kiinnitetty huomiota siihen, että vaikka ugrilainen **sata* (tai **sita*?) näennäisesti palautuikin suomalais-ugrilaiseen kanta-asuun **sata*, se saattaisi ainakin teoriassa olla myös erillislaina iranilaisesta asusta **sata-* (< kanta-arj. **cata-*), jolloin kanta-arjalaisen lainasanan **sata* levikki olisikin enää ainoastaan suomalais-permiläinen.

romaaniseen kantakieleen ($\approx$ kansanlatinaan), joka kaikesta huolimatta oli hajonnut areaalisesti vasta runsaat puolitoista vuosituhatta ja kielellisesti vasta runsas vuosituhat ennen kahvin sekä sitä merkinneen sanan leviämistä ympäri Eurooppaa.¹¹

Uralilaisten kielten arjalaisissa lainasanoissa äänteellisten epäsäännöllisyyksien esiintyminen puolestaan on sittenkin pikemmin poikkeus kuin sääntö, ja silloinkin kun niitä esiintyy, ne ovat niin vaatimattomia, että ne aika harvoin estävät rekonstruoimasta lainasanoille yhteistä kantamuotoa. Vaikka siis arjalaiset lainasanat olisivatkin levinneet uralilaiselle puolelle vasta uralilaisen kielimuodon jo levittyä Keski-Venäjältä Itämeren piiriin, näiden kahden leviämisen aikaväli pitäisi silti laskea pikemminkin vuosisadoissa kuin vuosituhansissa. Koska arjalaisista lainasanoista varsinkaan kanta-arjalaisia ei voida ajoittaa kolmannen esikristillisen vuosituhannen jälkipuoliskoa aiemmiksi, voidaan tuskin uralilaisenkään kielimuodon levittäytymistä ajoittaa jo vuoden 3900 eKr. paikkeille, vaan vähintään vuosituhat myöhempi ajankohta vaikuttaisi odotuksenmukaisemmalta.

3. Balttilaiset lainasanat. Balttilaisen kantakielen silmiinpistävimät lainasanoissakin ilmenevät tuntomerkit ovat aiempia palataaliklusiileja **k'* ja **ġ^(h)* vastaavat **š* ja **ž* sekä aiempia syllabisia resonantteja **r*, **l*, **m* ja **n* vastaavat **ir*, **il*, **im* ja **in* (huom. joskus myös **ur*, **ul*, **um* ja **un*). Lisäksi **a* ja **o* lankeavat yhteen **a*:ksi, mutta koska sama pätee myös esimerkiksi arjalaiseen ja germaaniseen tahoon, sitä ei siksi voi pitää varsinaisena balttilaisuuden tuntomerkinä. Vanhat (ts. varhaiskantasuomalaiseen rekonstruktiosuon palautuvat) balttilaiset lainasanat voidaan karkeasti luokitella kahteen eri kerrostumaan: (myöhäis)kantaindoeurooppalaisen **ā*:n säilyttäneeseen kantabalttilaiseen (tai oikeammin kantabaltoslaavilaiseen) kerrostumaan sekä sen **ō*:ksi muuttaneeseen pohjoisbalttilaiseen (tai anakronistisemmin muinaiskuurilaiseen) kerrostumaan (ks. Koivulehto 2000).

Vastoin monien arkeologien (esim. Carpelan 1999: 265–266) suosimaa ideaa edes varhaisimmat balttilaiset lainasanat eivät voi olla jo vasarakirvesaikaisia (n. v. 3200–2300 eKr.), vaan kantabalttilainen kerrostuma voi olla aikaisintaan vasta Kiukaisten kulttuurin ajoilta (n. v. 2300–1600 eKr.). Pohjoisbalttilainen kerrostuma taas on todennäköisesti vasta pronssikautinen (n. v. 1600–500 eKr.), vaikka esiroomalaista rautakauttaakaan (n. v. 500–1 eKr.) ei voi kokonaan sulkea pois (ks. Kallio 1998).¹² Kieltämättä balttilaisten kerrostumien ajoitukset eivät silti ole läheskään yhtä luotettavia kuin arjalaisten; baltti on viimeisin kirjallisesti dokumentoitu indoeurooppalainen haara, mikä ei silti vielä vaikeuta ajoit-

¹¹ Ohimennen todettakoon, että lingvististä paleontologiaa vastaan suunnattu kritiikki (esim. Renfrew 1987: 77–86) perustuu jokseenkin poikkeuksesta siihen kummalliseen harhaluuloon, ettei historiallinen kielitiede muka pystyisi erottelemaan kantakieleen palautuvaa sanastoa myöhemmistä lainasanoista. Esimerkiksi ranskan sanasta *café* 'kahvi' puuttuva ehdollinen äänteenmuutos *c > ch/_a* (vrt. esim. lat. *campus* > ransk. *champ* 'pelto, kenttä') kertoo välittömästi kenelle tahansa kompetentille romanistille, ettei kyseinen sana palaudu romaaniseen kantakieleen, mikä johtopäätös on siis tehtävissä ilman minkäänlaisia ennakkotietoja kahvin kulttuurihistoriasta.

¹² Erityisesti Christian Carpelan on kuitenkin painottanut, että vasarakirveskulttuuri eli »nuorakeraaminen kulttuuri on ainoa ajateltavissa oleva tekijä, jonka vaikutus Viron ja lounaisen Suomen paikalliskulttuuriin vastaa vanhan balttilaisen lainasanaston luonnetta ja painoa» (Carpelan 1999: 265). Vanhojen balttilaisten lainasanojen määrään on useimpien nykytutkijoiden mukaan runsaat kaksisataa, mutta koska ne todellakin omaksuttiin yhteensä melkein kahden vuosituhannen aikana, se tarkoittaa keskimäärin vain yhtä lainasanaa vuosikymmenessä! Kyseessä eivät siis olleet läheskään niin intensiiviset kontaktit, että niille arkeologisen korrelaation saadakseen pitäisi heittää romukoppaan koko indoeuropeistinen ja baltologinen kronologia. ▷

tamista niin paljon kuin se, että baltti on lisäksi myös äänteellisesti konservatiivisin indoeurooppalainen haara. Puhtaasti baltologisesta näkökulmasta näet moni balttilainen lainasana olisi voitu omaksua vasta nykyliettuaista, elleivät ne fennistisestä näkökulmasta palautuisi varhaiskantasuomalaiseen rekonstruktioitasoon!

Balttilaisista lainasanoista ei siis ole juuri apua suomen kantakieliä ajoitettaessa, koska niiden itsensäkin ajoitus on paljolti perustunut pelkkään varhaiskantasuomalaisen rekonstruktioitasoin ajoitukseen. Se huomio voidaan silti tehdä, että balttilaiskontaktien aikana läntisten uralilaishaarojen puhuma-alueet olivat jo selvästi erillään toisistaan, jos kohta itse haarat olivat yhä äänteellisesti lähellä toisiaan. Vaikka osittain sama havainto voitiin tosin jo tehdä myös luoteisindoeurooppalaisten lainasanojen kohdalla, tällä kertaa itämerensuomi on niin selvästi noussut tärkeimmäksi kohdekieleksi, että siitä voidaan jo tehdä maantieteellisiäkin johtopäätöksiä (näistä enemmän tuonnempana).

4. Germaanisat lainasanat. Uralilaisille kielille tunnusomaisen äärimmäisen köyhän klusiiliparadigman vuoksi germaanisat lainasanoja ei yllättäen parhaiten tunnistaakaan germaanisesta äänteensiirroksesta vaan niin sanotusta kentumisaatiosta sekä syllabisten resonanttien hajoamisesta (ts. **r*, **l*, **m* ja **n* > **ur*, **ul*, **um* ja **un*). Myös germaanisat lainasanoja voidaan jakaa eri kerrostumiin: varhaiskantasuomalaiseen rekonstruktioitasoon lainattuun paleogermaaniseen¹³ kerrostumaan sekä myöhäiskantasuomalaiseen rekonstruktioitasoon lainattuun kantagermaaniseen kerrostumaan (joita tietysti vielä seuraavat skandinaaviset ja ruotsalaiset kerrostumat, joihin saakka ei enää tässä yhteydessä ole tarvetta mennä).

Vaikka meitä lähinnä koskevat paleogermaanisat lainasanat ajoittuvat pääasiassa jo pronssikauteen (n. v. 1600–500 eKr.), osa niistä on silti selvästi vasta esiroomalaiselta rautakaudelta (n. v. 500–1 eKr.). Tällaisia tapauksia ovat ennen kaikkea suomen *haja-* ja *paasi* (Koivulehto 1999b: 260) sekä saamen *vuoč’čo* ’kapea, vetinen jänkä tms.’ ja *vuok’sá* ’havas’ (Koivulehto 1999b: 14–15, 364–365), joiden germaanisat originaalit ovat käyneet läpi jopa kantagermaanin hajoamistakin myöhäisemmän luoteisgermaanisat muutoksen **ē* > **ā*. Tämän muutoksen *terminus ante quem* on 100-luku jKr., jolta peräisin olevissa vanhimmissa skandinaavisissa riimukirjoituksissa se oli jo ehtinyt tapahtua, mutta kovin monta vuosisataa aiemmaksiakaan sitä ei voida ajoittaa, koska vanhimmat skandinaaviset riimukirjoitukset muutoin ovat lähes täysin kantagermaanisat tasolla. Yhtä kaikki koska edellä mainitut sanat palautuvat kaikki varhaiskantasuomalaiseen rekonstruktioitasoon, se osoittaa sekä itämerensuomen että saamen olleen äänteellisesti edelleen lähes kantaauralin tasolla vielä hyvin lähellä ajanlaskun alkua!

Artikkelini alussa olleen taulukon varhaiskantasuomea eli suomalais-saamelaista kanta-kieltä koskevat perinteiset ajoitukset noin vuosille 1000–1 eKr. saavat siis yllättävää tukea modernilta lainasanaevidenssiltä. Nyt kuitenkin vastaamme tulee se ongelma, että jos yhä noudatamme kantaauralin kanonista ajoitusta noin vuodelle 4000 eKr., joudumme oletamaan kantaauralin säilyneen melkein muuttumattomana vuosituhansien ajan, mille ei ole olemassa ainoatakaan empiiristä paralleelia koko maailmassa. Tähän voisi tietysti väit-

¹³ Vaikka termin »paleogermaani» käyttöön ottanut Theo Vennemann (1984) tarkoittaa sillä lähinnä Vernerin ja Grimmin lakien välistä rekonstruktioitasoa, sitä voi käyttää tässäkin yhteydessä, sillä termin »kantagermaani» käyttäminen jo pronssikautisesta kielimuodosta aiheuttaa eräille germanisteille selviä hyökkäysreaktioita.

tää, että vuosituhansien ajan dokumentoituja kieliä on olemassa niin vähän, että niistä ei voisi päätellä mitään, mutta tällainen väite on kumottavissa jo sillä, että on kymmeniä pelkästään indoeurooppalaisia kieliä, joita on dokumentoitu vähintään vuosituhannen ajan ja joista silti joka ainoa on jo sinäkin aikana muuttunut huomattavasti enemmän kuin kantaurali varhaiskantasuomeen mennessä. Nähdäkseni ongelma onkin siis ratkaistavissa ainoastaan ajoittamalla kantaurali huomattavasti myöhemmäksi, mihin ratkaisuun edellä käsitellyt arjalaisetkin lainasanat olivat jo omalta osaltaan meitä painostamassa.

Kuten lukija on jo varmaan huomannut, lainasanatutkimuksen anti uralistisille ajoituksille on moninkertainen verrattuna lingvistisen paleontologian antiin. Ennen kaikkea nyt alkaa näyttää vahvasti siltä, että perinteiset ajoitukset pitävät paikkansa ainoastaan nuorempien kantakielten kohdalla, kun taas vanhempien kantakielten perinteiset ajoitukset vaikuttavat liioitellun varhaisilta. Paradoksaalinen onkin se alussa jo mainitsemani tosiasia, että tähän asti päinvastoin nuorempien kantakielten ajoituksia on pyritty varhaistamaan, kun taas kantauralin perinteiseen ajoitukseen ei ole juuri rohjettu kajota (ja silloin harvoin kun on, sitäkin on pyritty varhaistamaan).

ESIHISTORIAA

Miten kaikki edellä esitetty sitten sopii arkeologiseen evidenssiin, vai sopiiko ollenkaan? Arkeologiahan kiistattomasti on keskeinen esihistoriaa tutkiva tieteenhaara, jos kohta se ei tietenkään ole ainoa: erityisesti kielihistoria kykenee kaivamaan esihistoriasta esille tietoa, josta arkeologit yhä tänä päivänä voivat ainoastaan haaveilla (ks. esim. Häkkinen 1996). Siksi onkin masentavaa lukea eräiden nuorempaan polven arkeologien kommentteja, joiden mukaan »antropologian ja sosiologian kartanoiden koivukujat ovat paljon pidemmät kuin kielitieteen töllin» (Herva ja Lavento 2001: 51). Muistutettakoon, että kielitiede ja -historia olivat raakaa tiedettä jo aikana, jolloin sen paremmin antropologiaa kuin sosiologiaakaan ei vielä ollut edes olemassa ja jolloin arkeologiakin keskittyi pääasiassa aarteenetsintään ja haudanryöstelyyn. Siitä huolimatta — kuten eräs vanhemman polven arkeologi on aivan erinomaisesti kiteyttänyt —»kielihistorian ja arkeologian lähteet ovat yhden ja saman menneisyyden jälkiä, menneisyyden, jonka kattavampi tulkinta on kaiken historiallisen tutkimuksen korkea päämäärä» (Salo 1996: 344).

Tämän ylevän periaatteen vaaratekijänä on kuitenkin se, että pahimmillaan koko monitieteisyyden vaatimus voidaan nähdä valtakirjaksi loputtomille kehäpäätelmille (ks. esim. Kallio 2004b; Lindstedt 2004). Siihen, kuinka käytännössä pitäisi toimia, en voi muuta kuin antaa Jorma Koivulehdon (1995) vastata puolestani:

Ymmärtääkseni vakavalla pohjalla pysytään silloin, kun kumpikin tiede tuottaa primaarituloksensa mahdollisimman itsenäisesti, vilkuilematta toisiinsa (mikään tiede tosin ei voi työskennellä täysin tyhjiössä). Toisin sanoen: kielitieteilijä käyttää aluksi vain oman tieteesä aseita ja luo niillä kuvan menneestä, arkeologi tekee samoin. Sen jälkeen voidaan katsoa, miten hyvin kuvat vastaavat toisiaan. Ja tämän jälkeen pitää yrittää päästä kokonaiskuvaan, mikäli mahdollista. Mutta eroja ei pidä yksinkertaisesti pyrkiä häivyttämään, antamalla jommankumman tieteen tuloksille suurempi merkitys. Jos yhteiseen kuvaan ei päästä, on erot tunnustettava eikä niistä pidä vaieta.

▷

Edellisissä kappaleissa jo käsitelinkin uralistisia ajoituksia kielihistoriallisilla aseilla eli pääasiassa lingvistisellä paleontologialla ja lainasanatutkimuksella. Kokonaan en voinut olla vilkuilematta etenkin arkeologiaan, joka on lingvistisen paleontologian tärkein aputiede ja joka myös lainasanakerrostumien tähänastisissa ajoituksissa on ollut niin vahvasti esillä, että arkeologian huomiotta jättäminen olisi samalla myös tutkimushistorian ignorointia. Yhtä kaikki vasta seuraavassa tulen varsinaisesti pohdiskelemaan, mitä edellä esittämäni sitten merkitsee arkeologian sekä yleensäkin esihistorian kannalta.

Vuoden 1980 monitieteisessä Tvärminnen symposiumissa kanonisoidun teorian mukaan kantauralia olisi puhuttu Keski-Venäjällä vuosina 5000–3650 eKr. vallinneen Ljalovon kulttuurin piirissä, josta se olisi tyypillisen kampakeramiikan mukana nopeasti levinnyt lännessä aina Itämerelle asti noin vuonna 3900 eKr. (Carpelan ja Parpola 2001: 78–83). Kuten jo edellä mainitsin, teoria sopii varsin huonosti yhteen lainasanaevidenssin kanssa, koska vähintään puolitoista vuosituhatta myöhempiä kanta-arjalaisia lainasanoja on kulkeutunut laajalti läntisiin uralilaisiin kieliin ilman odotuksenmukaisia äännteellisiä epäsäännöllisyyksiä ja etenkin koska vähintään kolme ja puoli vuosituhatta myöhempiä luoteisgermaanisista lainasanoja on omaksuttu äännteellisesti edelleen melkein kantauralin tasolla säilyneisiin itämerensuomen ja saamen esimuotoihin.

Kronologisesti paljon sopivampi vaihtoehto kantauralin arkeologiseksi vastineeksi olisikin Ljalovon kulttuuria Keski-Venäjällä seurannut vuosina 3650–1900 eKr. vallinnut Volosovon kulttuuri, josta monet Suomen ja Viron ulkopuoliset arkeologit (esim. Fodor 1975) aikoinaan jo tapasivatkin johtaa läntiset uralilaiset. Suomessa ja Virossa taas ajatus on — mielenkiintoista kyllä — torjuttu juuri »kronologisista syistä» (Carpelan 1999: 261), eli »Volosovon kulttuuri vaikuttaa liian kaidalta ja liian äkilliseltä ja nuorelta, jotta siihen mahtuisi koko suomalais-volgalainen vaihe» (Meinander 1984: 39). Ikävä kyllä minun on pakko olla eri mieltä, kuten olen toisaalta eri mieltä myös Volosovo-mallin kannattajien kanssa siitä, että Volosovon kulttuuri olisi toiminut ainoastaan uralilaiden välitappina heidän vaeltaessaan Uralilta Itämerelle, koska täsmälleen samat kronologiset syyt, jotka pätevät Ljalovon kulttuuria vastaan, pätevät yhtä hyvin myös sen kanssa samanaikaisia Kaman ja Uralin alueen kulttuureja vastaan.

Volosovon kulttuuri ei tietenkään ole ainoa vaihtoehto kantauralin arkeologiseksi vastineeksi. Kuten Tapani Salminen on todennut uralilaisen dialektologian näkökulmasta, »kieliryhmien muodostama ketju — on ilmeisesti syntynyt kantakielen puhuma-alueen levitessä kohtalaisen nopeasti tiettyä ekologista vyöhykettä pitkin sekä itään että länteen» (Salminen 1999: 20–21). Tätä on mielenkiintoista verrata siihen, mitä Christian Carpelan kertoo pian vuoden 2000 eKr. jälkeen tapahtuneen: »Sejman-Turbinon tyyppin pronssit alkoivat levitä vyöhykkeelle, joka havumetsäalueen eteläreunaa yleisesti seuraten ulottui idässä Jenisein ja Ob-joen latvoille ja lännessä Viroon ja Suomeen» (Carpelan 1999: 270; ks. myös Carpelan ja Parpola 2001: 99–111). Sattumaa tai ei, mutta samojedista saameen asti uralilaiset haarat muotoutuivat myöhemmin täsmälleen samalla pitkällä mutta erittäin kapealla vyöhykkeellä, jolle oli aiemmin myös sijoittunut niin sanottu Sejma-Turbino-ilmio.

Koska Carpelan onkin siksi jo esittänyt sen omien sanojensa mukaan »provokatiivisen arvauksen» (Carpelan 2000: 27), että samojedin esimuoto olisi levinnyt Sajanin alueelle juuri Sejma-Turbino-ilmion mukana, rohkenen myös itse esittää omana provokatiivisena arvaukseni, että samoin myös itämerensuomen ja saamen esimuodot olisivat levinneet Itämeren piiriin vasta Sejma-Turbino-ilmion mukana noin vuonna 1900 eKr. Itse asiassa

jälkimmäinen arvaus olisi sikäli jopa perustellumpi, että länteenhän Sejma-Turbino-ilmio levisi ainakin osittain käsi kädessä voimakkaan tekstiilikeraamisen vaikutusaallon kanssa. Silti itse kantaauralin levittämiseen ei nähdäkseni tarvita sen enempää kuin Sejma-Turbino-ilmion kaltainen »aseistettujen traadereiden tuotanto- ja yhteysverkosto» (Carpelan 1999: 270; vrt. myös Salminen 1999: 20–23),¹⁴ vaikka jotkut arkeologit puhuvat jopa »Sejma-Turbino-heimoista» (Chernykh 1992: 215).

Tämä malli toki edellyttää, että kantaauralia olisi puhuttu Sejma-Turbino-ilmion syntysijoilla Kaman ja Uralin alueella¹⁵ vielä niin myöhään kuin noin vuonna 2000 eKr. Vaikka ajoitus saattaa järkyttää useimpia uralisteja arkeologeista puhumattakaan, se sopisi silti paremmin yhteen lainasanaevidenssin kanssa, koska laajalevikkiset kanta-arjalaiset lainasanat olisi nyt omaksuttu kantaauraliin sen yhä sijaitessa verrattain suppealla alueella aivan kanta-arjan naapurissa ja koska luoteisgermaanisiet lainasanat olisi myös paremmin ehditty omaksua ennen itämerensuomelle ja saamelle ominaisia ääntenmuutoksia. Ikävä kyllä näiden kahden ongelman ratkaisu tuottaa yhden uuden ongelman: suppealevikkiset luoteisindoeurooppalaiset lainasanat.

Kuten jo edellä kuitenkin ohimennen totesin, luoteisindoeurooppalaiset lainasanat saattaisivat sittenkin olla myöhäisempiä kuin niiden ajoitukseksi useimmiten tarjottu vasarakirvesaika (n. v. 3200–2300 eKr.). Tämä tosin edellyttäisi myös esimerkiksi kanta-balttilaisten lainasanojen myöhäistämistä usealla vuosisadalla, mikä ei kuitenkaan ole ongelma vaan pikemminkin päinvastoin: kantabalttilahan on rakenteeltaan huomattavasti lähempänä nykyliettua kuin kantaindoeurooppaa. Ylipäänsä koska baltti on yhä tänäkin päivänä konservatiivisin indoeurooppalainen haara ja liettua konservatiivisin indoeurooppalainen kieli, uskaltaisin olettaa jo niiden luoteisindoeurooppalaisen esimuodonkin olleen aikansa konservatiivisin indoeurooppalainen murre, josta siten kantaindoeurooppalaista rekonstruktiosuoraa lähellä olevia lainasanoja olisi voinut tulla pidempään kuin muiden indoeurooppalaisten haarojen tapauksessa.

Korostettakoon, ettei näitä johtopäätöksiäni silti pidä tulkita tueksi niin sanotuille heimovaellus- tai maahanmuuttoteorioille (vrt. esim. Aikio ja Aikio 2001), sillä yksi ja

¹⁴ Ennen kaikkea kolmannen ja neljännen asteen jatkuvuusteoreetikot (ks. Aikio ja Aikio 2001: 12–14) ovat antaneet ymmärtää, että kielen leviäminen vaatisi muka aina raamatullisen massamigraation, jollaisista ei tietenkään ole mitään evidenssiä, minkä vuoksi heidän periglasiiaalimallinsa olisi sitten ainoa mahdollinen vaihtoehto.

¹⁵ Perinteisesti Sejma-Turbino-ilmion syntysijoja ei ole sijoitettu Kaman sekä Uralin vaan Altain alueelle (ks. esim. Chernykh 1992: 215–234), mikä käsitys on nyttemmin kuitenkin perustellusti kyseenalaistettu (ks. esim. Carpelan ja Parpola 2001: 99–111). Puhtaasti kielihistoriallisesta näkökulmastahan kantaauralin siperialainen alkuperä ei sinänsä olisi mahdotonta, mikäli kantaaurali vain ajoitettaisiin myöhemmäksi kuin tokaarin esimuodon ilmestyminen Jenisein yläjuoksulle mahdollisesti jo noin vuonna 3500 eKr. (ks. esim. Parpola 1999: 185–186; Carpelan ja Parpola 2001: 6–62), jolloin laajalevikkiset kantaindoeurooppalaiset lainasanat voitaisiin tulkita esitokaarilaisiksi. Itse asiassa siperialainen alkuperä jopa selittäisi sellaisenkin seikan kuin samojedille ja muille uralilaisille haaroille yhteisten arjalaisten lainasanojen puuttumisen, sillä tällöinhän samojedit olisivat yksinkertaisesti jääneet itään muiden uralilaisten levitessä länteen arjalaisten naapuruteen. Kaikesta huolimatta Juha Janhusen (2000: 61–65) oletama hidas ja asteittainen ekspansio Siperiasta Itämerelle voidaan torjua suoralta kädeltä, koska varhaiskantasuomen pitäisi erota huomattavasti enemmän kantaauralista, mikäli sen puhujat olisivat vaeltaneet idästä länteen vuosituhansia ja assimiloineet sinä aikana lukemattomia ei-uralilaisia kieliä, joiden substraktiivisuuteen kaikkiin niin sanottuihin välikantakielisiin ei luulisi jääneen käytännössä olemattomaksi. Toisin sanoen riippumatta siitä, missä kantaauralia puhuttiin, sen ekspansioon mennyt aika pitäisi joka tapauksessa laskea pikemminkin vuosisadoissa kuin -tuuhansissa.

sama lainasanaevidenssi, joka viittaa myöhäisempiin uralistisiin ajoituksiin, viittaa myös itämerensuomen esiasteen puhuma-alueen ulottumiseen Suomen rannikolle »viimeistään ainakin pronssikaudella» (Koivulehto 2004: 91). Arkeologisesti juuri tuolloin ja etenkin vuosina 1400–1200 ja 900–700 eKr. Suomen rannikolle kohdistui erittäin voimakkaita skandinaavisia vaikutusaaltoja, kun taas Virossa ne tuntuivat jo heikompina ja idempänä nykyisen Venäjän alueella eivät enää lainkaan (Carpelan ja Parpola 2001: 90–92). Koska paleogermaanisten lainasanojen lukumäärä lasketaan itämerensuomessa peräti sadoissa,¹⁶ tuntuisi varsin epätodennäköiseltä, että itämerensuomen esiastetta olisi tuolloin puhuttu yksinomaan Suomenlahden eteläpuolella; suorastaan mahdottomalta puolestaan tuntuisi, että sitä olisi tuolloin puhuttu kokonaan niin Suomen kuin Vironkin itäpuolella.

Pitää myös muistaa, että saamessa on vain kolmisenkymmentä paleogermaanista lainasanaa, jotka nekin ovat valtaosaltaan yhteisiä itämerensuomessa esiintyvien kanssa (Sammallahti 1998: 128). Koska saame näyttäisi tästä syystä saaneen paleogermaanisesta lainasanasasta pitkälti juuri itämerensuomen välityksellä, olisi jo siksikin itämerensuomen esimuoto järkevää sijoittaa Suomen rannikolle, jolloin puolestaan saamen esimuoto voitaisiin sijoittaa paleogermaanisesta näkökulmasta itämerensuomen esimuodon taakse Järvi-Suomesta Laatokalle ja Ääniselle ulottuvalle vyöhykkeelle, joka on ennenkin ollut varteenotettavin kandidaatti saamelaiseksi alkukodiksi (ks. esim. T. Itonen 1984: 359–362; Aikio ja Aikio 2004: 128–131). Samalla tavalla saame näyttäisi saaneen itämerensuomen välityksellä myös balttilaiset lainasanasat, joita on nelisenkymmentä ja jotka nekin ovat jälleen kerran pitkälti yhteisiä itämerensuomessa esiintyvien kanssa (Sammallahti 1998: 127), mutta koska balttilainen kielialue ulottui esihistoriallisena aikana Veikselin suulta aina Volgan latvoille saakka, balttilainen lainasanaevidenssi ei yksinään juurikaan auta itämerensuomen saati sitten saamen puhuma-alueiden paikantamisessa.

Yhdistämällä balttilaisen lainasanaevidenssin germaaniseen voi silti päätellä, että itämerensuomen esiastetta olisi Suomen rannikon lisäksi puhuttu myös Virossa, mikä tukisikin ennen kaikkea Terho Itkosen (1984) hahmottelemaa Suomenlahtea ympäröivää itämerensuomalaista puhuma-aluetta. Huomattakoon, että tätä paikannusta vastaan viime aikoina esitetty kritiikki (esim. Aikio ja Aikio 2001, 2004) juontuu ainakin osittain tässä artikkelissani esille ottamistani liioitellun varhaisista uralistisista ajoituksista, joiden vuoksi »maantieteellisesti pirstaleisen alueen [Suomenlahden pohjois- ja eteläpuolella¹⁷] täytyy

¹⁶ Lainasanoja, joilla on paleogermaanisuuden tuntomerkit, on 114 (Aikio ja Aikio 2001: 19–21), vaikka itse paleogermaanisten lainasanojen todellisen lukumäärän täytyy olla melkoisesti suurempi, sillä jokainen sana ei luonnollisestikaan voi kyseisiä tuntomerkkejä sisältää.

¹⁷ Maantieteellisestä pirstaleisuudesta voidaan toki olla useampaakin mieltä, koska ainakin Itkosen itsensä julkaisemat kartat Suomenlahtea ympäröivästä itämerensuomalaisesta puhuma-alueesta sisällyttävät myös Karjalankannaksen mukaan (ks. esim. T. Itonen 1984: 360). Sitä paitsi suuaukoltaan vaivaiset 75 kilometriä leveää Suomenlahtea ei muutoinkaan voida pitää niin ylivoimaisena maantieteellisenä esteenä, etteikö sen säännölliseen ylittämiseen olisi riittänyt viimeistään pronssikautinen merenkulkuteknologia (vrt. myös Salo 2004: 47–52). Toisaalta varsinkin rautakauden alun kylmentyneinä talvina Suomenlahti voitiin ylittää myös jätse joko suksilla tai koiravaljakon vetämällä reellä, joista jälkimmäisellä matka saatettiin suorittaa yhden ainoan päivän aikana päätellen siitä, että nykyisillä arktisilla alkuperäiskansoilla koiravaljakon päivämatka voi parhaimmillaan olla jopa huikeat 150 kilometriä (ks. esim. Huurre 1998: 246–247).

siis olettaa säilyneen kielellisesti yhtenäisenä 1000–3000 vuotta» (Aikio ja Aikio 2001: 7). Näinhän ei missään tapauksessa ole, jos uralilainen kielimuoto saapui Itämeren piiriin vasta noin vuonna 1900 eKr. Toisaalta jos itämerensuomi ja saame olivat yhden ja saman kielen murteita vielä esiroomalaisella rautakaudella (n. v. 500–1 eKr.), ajoittuvat tästä päätellen myös yhteisitämerensuomalaiset kielelliset innovaatiot aikaisintaan vasta ajanlaskun alkuun eli »juuri siihen aikatasoon, jossa nykyisen Suomen ja Viron yhteydet arkeologisen evidenssin valossa tiivistyvät» (Aikio ja Aikio 2001: 8).

LOPUKSI

Kuten myös Mikko Korhonen kirjoitti alussa mainitsemassani artikkelissaan jo noin 30 vuotta sitten, »projisoitaessa vertailevan [kielen]tutkimuksen tuloksia historiaan, toisin sanoen muutettaessa synkroninen suhdeasteikko diakroniseksi aika-asteikoksi, tuottaa eniten vaikeuksia oikean mittakaavan löytäminen» (Korhonen 1976: 4). Hän lähinnä kuitenkin keskittyi ajoittamaan vain niin sanottuja välikantakieliä, joista nyttemmin on perustellusti kyseenalaistettu ainakin osa (vrt. T. Itkonen 1997) ellei peräti kaikki (vrt. Salminen 2002). Toisaalta vaikka esimerkiksi suomalais-permiläiseen välikantakieleen ei uskoisiakaan, ei silti voi pitää vanhentuneena sitä Korhosen päätelmää, ettei suomalais-permiläinen välikantakieli maanviljelysterminologioineen voi ajoittua viimeistään kolmannella vuosituhannella eKr. alkanutta maanviljelystä aiemmaksi, vaan hänen päätelmänsä pitää vain tulkita uudelleen siten, että läntiset uralilaiset haarat muodostivat tuolloin yhden ainoan kielen. Silti jälleen kerran täytyy korostaa, että tämäkin ajoitus on ainoastaan pelkkä *terminus post quem*, eli maanviljelysterminologiakaan ei sinänsä todista, etteivätkö läntiset uralilaiset haarat olisi voineet muodostaa yhtä ainoaa kieltä vielä paljon myöhemminkin.

Kaikkia Korhosen päätelmiä ei kuitenkaan voi pitää yhtä onnistuneina; erityisesti hän näki aivan turhaan vaivaa pyrkiessään yhdistämään äskeisen ajoituksen balttilaisten lainasanojen perusteella tehtyyn varhaiskantasuomen vasarakirvesaikaiseen ajoitukseen sen sijaan, että olisi jo pelkästään tästä syystä kyseenalaistanut balttilaisten lainasanojen vasarakirvesaikaisen ajoituksen, jonka takana — muistutettakoon siitä siis vielä kerran — eivät ikinä ole olleet baltologit vaan arkeologit (ks. Kallio 1998). Siitä huolimatta aivan niin kuin vasarakirveskulttuurin ajoitus on arkeologinen kysymys, kantabaltin ajoitus on kielihistoriallinen kysymys; siksi pistääkin silmään se, että vaikka kielihistorioitsijoille tuskin ikinä tulisi edes mieleen myöhäistää vasarakirveskulttuuria kantabaltin ikäiseksi, arkeologit eivät ole epäröineet aikaistaa kantabalttia vasarakirveskulttuurin ikäiseksi.¹⁸ Tämä luonnollisesti johtuu siitä, että siinä missä kielihistorioitsijat tietävät minkä tahansa arkeologisen radiohiiliajoituksen olevan (luonnon)tieteellinen fakta, arkeologit luulevat minkä tahansa kielihistoriallisen ajoituksen olevan pelkkä arvaus!

Vaikka monet perinteiset uralistiset ajoitukset kieltämättä ovatkin varsin karkeita arvioita (sm. *arvio* 'estimate' ≠ *arvaus* 'guess'), tämän kirjoitukseni olennaisimmat ajoitukset, kanta-arjan ajoitus kolmannen esikristillisen vuosituhannen jälkipuoliskolle ja

¹⁸ Tässä yhteydessä vasarakirveskulttuuri voidaan tietysti korvata millä tahansa arkeologisella kulttuurilla (esim. kampakeramialla) ja kantabaltti millä tahansa rekonstruoidulla kantakielellä (esim. kantauralilla).

luoteisgermaanin ajoitus ensimmäisen esikristillisen vuosituhanen jälkipuoliskolle, ovat sikäli vahvemalla pohjalla, että kanta-arjan tytärkielistä Mitannin arjaa dokumentoitiin toisen esikristillisen vuosituhanen puolivälistä siinä missä luoteisgermaanin tytärkielistä riimuskandinaavia melkein heti ajanlaskun alusta. Toisin sanoen molemmissa tapauksissa absoluuttinen kronologia ulottuu vain muutaman vuosisadan päähän itse rekonstruoidusta kantakielestä, josta sen varhaisimmat dokumentoidut tytärkielet eivät vielä olleet ehtineet etääntyä sen enempää kuin nyky-suomi Agricolan aikaisesta kielestä siitä huolimatta, että juuri suomi on tunnetusti poikkeuksellisen konservatiivinen kieli.

Edellä mainitut kanta-arjan ja luoteisgermaanin ajoitukset sekä niiden perusteella myöhäistämäni uralilaisten kantatasojen ajoitukset voidaan siis kyseenalaistaa ainoastaan väittämällä näiden kaikkien kielten muuttuneen huomattavasti hitaammin kuin yhdenkään kirjallisista lähteistä dokumentoidun kielen tiedetään muuttuneen vastaavana ajanjaksona. Näin ollen tällaiseen väitteeseen pätee sama kuin viime aikoinakin taas uudemman kerran epätoivoisten rehabilitointiyritysten kohteena olleeseen trubetzkoylaiseen — tai oikeastaan jo marristiseen — kontaktiteoriaan, josta Erkki Itkonen totesi Paul Thiemeä lainaten, että »se on kuolemansynti kaiken historioivan kielentutkimuksen tärkeintä periaatetta vastaan, jonka mukaan meidän on käsitettävä vanhojen ja esihistoriallisten kielten kehitys tarkoin yhdenmukaiseksi nykykielten kehityksen kanssa» (E. Itkonen 1966: 52).

LÄHTEET

- AIKIO, ANTE 2002: New and old Samoyed etymologies. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57 s. 9–57.
- 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (toim.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag* s. 5–34. *Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki* 63. Helsinki: Société Néophilologique.
- AIKIO, ANTE – AIKIO, ASLAK 2001: Heimovaelluksista jatkuvuuteen: suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. – *Muinaistutkija* 4/2001 s. 2–21.
- 2004: Suomalaiset ja saamelaiset rautakaudella. – Miia Pesonen & Harri Westermarck (toim.), *Studia Generalia. Suomen kansa: mistä ja mikä?* s. 115–134. Helsinki: Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta.
- ANTHONY, DAVID W. 1995: Horse, wagon and chariot: Indo-European languages and archaeology. – *Antiquity* 69 s. 554–565.
- BEEKES, ROBERT S. P. 1995: *Comparative Indo-European linguistics: An introduction*. Amsterdam: Benjamins.
- BEEKES, ROBERT S. P. – LUBOTSKY, ALEXANDER (toim.) tulossa: *Indo-European etymological dictionary*.
- BIRD, NORMAN 1982: *The distribution of Indo-European root morphemes: A checklist for philologists*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- 1993: *The roots and non-roots of Indo-European: A lexicostatistical survey*. Wiesbaden: Harrassowitz.

- CARPELAN, CHRISTIAN 1999: Käännekohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100–1000 eKr. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 249–280. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- 2000: Essay on archaeology and languages in the western end of the Uralic zone. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum I: Orationes plenariae & Orationes publicae* s. 7–38. Tartu.
- CARPELAN, CHRISTIAN – PARPOLA, ASKO 2001: Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations* s. 55–150. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- CHERNYKH, E. N. 1992: *Ancient metallurgy in the USSR: The early metal age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DÉCSY, GYULA 1965: *Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- DRIESSEN, C. MICHIEL 2003: * $h_2é-h_2us-o-$, the Proto-Indo-European term for 'gold'. – *Journal of Indo-European Studies* 31 s. 347–362.
- FODOR, ISTVÁN 1975: Suomalais-ugrilaisen arkeologian pääongelmia. – Péter Hajdú (toim.), *Suomalais-ugrilaiset* s. 52–77. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAJDÚ, PÉTER 1975: Sukulaisuuden kielellistä taustaa. – Péter Hajdú (toim.), *Suomalais-ugrilaiset* s. 11–51. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERVA, VESA-PEKKA – LAVENTO, MIKA 2001: Päästätkö Ludwigin sisään? – *Muinaistutkija* 1/2001 s. 48–52.
- HUURRE, MATTI 1998: *Kivikauden Suomi*. Helsinki: Otava.
- HÄKKINEN, KAISA 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. Tietolipas 147. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 1984: Suomessa puhutun suomen kantasuomalaiset juuret. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 347–363. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 131. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- 1997: Reflections on Pre-Uralic and the »Saami-Finnic protolanguage«. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54 s. 229–266.
- JANHUNEN, JUHA 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 77 s. 219–274.
- 2000: Reconstructing Pre-Proto-Uralic typology spanning the millennia of linguistic evolution. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum I: Orationes plenariae & Orationes publicae* s. 59–76. Tartu.
- KALLIO, PETRI 1998: Vanhojen balttilaisten lainasanojen ajoittamisesta. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.), *Oekeeta asijoo: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998* s. 209–217. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 228. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

▷

- 2002a: Prehistoric contacts between Indo-European and Uralic. – Karlene Jones-Bley, Martin E. Huld, Angela Della Volpe & Miriam Robbins Dexter (toim.), *Proceedings of the Thirteenth UCLA Indo-European Conference* s. 29–44. Journal of Indo-European Studies Monograph Series 44. Washington, D. C.
- 2002b: A Uralic substrate in Germanic? – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (toim.), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and literary contacts* s. 168–184. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht: Shaker.
- 2003: Languages in the prehistoric Baltic sea region. – Alfred Bammesberger & Theo Vennemann (toim.), *Languages in prehistoric Europe* s. 227–244. Heidelberg: Winter.
- 2004a: Tocharian loanwords in Samoyed? – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (toim.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag* s. 129–137. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 63. Helsinki: Société Néophilologique.
- 2004b: All that glitters is not gold. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 26/27 s. 203–215.
- KETTUNEN, LAURI – VAULA, MARTTI 1938: *Suomen kielioppi sekä tyyl- ja runo-opin alkeet oppikouluille ja seminaareille*. Helsinki: WSOY.
- KOIVULEHTO, JORMA 1991: *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie*. Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 566. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- 1995: Kielitiede ja arkeologia. Alustus Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella 22.11.1995.
- 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 207–236. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- 1999b: *Verba mutuata: Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 237. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2000: Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen. – *Linguistica Baltica* 8 s. 103–124.
- 2004: Mistä lähtien suomea Suomessa? – Miia Pesonen & Harri Westermarck (toim.), *Studia Generalia. Suomen kansa: mistä ja mikä?* s. 81–94. Helsinki: Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta.
- KORHONEN, MIKKO 1976: Suomen kantakielten kronologiaa. – *Virittäjä* 80 s. 3–18. [Julkaistu myös teoksessa Heikki Paunonen & Päivi Rintala (toim.), *Nyky-suomen rakenne ja kehitys* 2 s. 85–100. Tietolipas 95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1984.]
- 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LARSSON, LARS-GUNNAR 1981: *Three Baltic loanwords in Fennic: On dating pre-literary linguistic material* s. 17–55. Acta Societatis Linguisticae Upsaliensis: Nova Series 3:2. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- LINDSTEDT, JOUKO 2004: Imaginary roots. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 58 s. 307–313.

- LUBOTSKY, ALEXANDER 1989: Against a Proto-Indo-European phoneme **a*. – Theo Vennemann (toim.), *The new sound of Indo-European: Essays in phonological reconstruction* s. 53–66. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 41. Berlin: Mouton de Gruyeter.
- 2001: The Indo-Iranian substratum. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations* s. 301–317. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MAKKAY, JÁNOS 1997: Erään unkarilaisen amatöörin käsitys suomalais-ugrialaisten alkuperästä. – Kyösti Julku (toim.), *Itämerensuomi: eurooppalainen maa* s. 23–46. Studia Historica Fenno-Ugrica 2. Oulu: Societas historiae Fenno-ugricae.
- MALLORY, JAMES P. 1989: *In search of the Indo-Europeans: Language, archaeology and myth*. London: Thames and Hudson.
- 2001: Uralics and Indo-Europeans: Problems of time and space. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations* s. 345–366. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MALLORY, JAMES P. – ADAMS, DOUGLAS Q. (toim.) 1997: *Encyclopedia of Indo-European culture*. London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- MEINANDER, C. F. 1984: Kivikautemme väestöhistoria. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 21–48. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 131. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- PARPOLA, ASKO 1999: Varhaisten indoeurooppalaiskontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 180–206. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- POKORNY, JULIUS 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke Verlag.
- RÉDEI, KÁROLY 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- RENFREW, COLIN 1987: *Archaeology and language: The puzzle of Indo-European origins*. London: Jonathan Cape.
- SAARIKIVI, JANNE 2004: Is there Palaeo-European substratum interference in Western branches of Uralic? – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 90 s. 187–214.
- SALMINEN, TAPANI 1999: Euroopan kielet muinoin ja nykyisin. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 13–26. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- 2002: Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies. – *Лингвистический беспредел: Сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой* s. 44–55. Москва: Изд-во МГУ.
- SALO, UNTO 1990: Astian kulttuurihistoriasta Suomessa ja naapurialueilla. – *Suomen Museo* 1989 s. 5–48.
- 1996: Suomalais-ugrilainen kielihistoria Suomen esihistorian näkökulmasta. – Kyösti Julku (toim.), *Historia Fenno-Ugrica* I:2 s. 335–353. Oulu: Societas historiae Fenno-ugricae.

▷

- 2004: Suomen ja Hämeen synty. – *Suomen Museo* 2003 s. 5–58.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1984: Saamelaisten esihistoriallinen tausta kielitieteen valossa. – *Suomen väestön esihistorialliset juuret* s. 137–156. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 131. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- 1988: Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric, and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages: Description, history, and foreign influences* s. 478–554. Leiden: E. J. Brill.
- 1998: *The Saami languages: An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä: etymologinen sanakirja*. Toimittaneet Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992–2000.
- TAAGEPERA, REIN 1994: The linguistic distances between Uralic languages. – *Linguistica Uralica* 30 s. 161–167.
- TOIVONEN, Y. H. 1953: Suomalais-ugrilaisesta alkukodista. – *Virittäjä* 57 s. 5–35.
- VENNEMANN, THEO 1984: Hochgermanisch und Niedergermanisch: die Verzweigungstheorie der germanisch-deutschen Lautverschiebungen. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 106 s. 1–45.

ON THE ABSOLUTE CHRONOLOGY OF THE PROTO-LANGUAGES OF FINNISH

The proto-languages of Finnish have usually been dated as follows:

	Uralic	Finno-Ugrian	Finno-Permic	Finno-Volgaic	Early Proto-Finnic	Late Proto-Finnic
Kettunen & Vaula 1938	4000 BC	2500 BC	1000 BC	200 BC		
Toivonen 1953	3500 BC	2500 BC	1500 BC	1000 BC	500 BC	
Décsy 1965	4000 BC	2500 BC	1500 BC	400 BC	1 AD	1000 AD
Hajdú 1975	4000 BC	2000 BC	1500 BC	500 BC		1 AD
Korhonen 1981	4000 BC	3000 BC	2000 BC	1500 BC	1000 BC	1 AD
Taagepera 1994	4000 BC	2100 BC	1500 BC	1300 BC	1000 BC	

As the table shows, the dating of the later proto-languages has been modified considerably over the years, whereas the dating of Proto-Uralic has remained at around 4000 BC (if less reliable dating based on archaeological continuity, lexicostatistics, etc., is left aside). The dating of Proto-

Uralic has been supported by linguistic palaeontology. For example, Common Uralic **pata* ‘clay pot’ cannot have existed before the sixth millennium BC, and Common Uralic **wäškä* ‘metal’ cannot have existed before the fifth millennium BC.

However, loanword studies contradict the dating of Proto-Uralic to 4000 BC. Two reasons are given for this. First, Proto-Indo-Iranian loanwords with a wide distribution in the Finno-Ugrian languages suggest that the branches of Finno-Ugrian had not yet linguistically diverged from one another in the latter half of the third millennium BC, when Proto-Indo-Iranian was most likely spoken. Second, Northwest Germanic loanwords in Finnic and Sámic similarly suggest that Finnic and Sámic were still two dialects of the same Proto-Finno-Sámic language as late as the latter half of the first millennium BC, when Northwest Germanic most likely came into being.

Hence, while the dating of the later proto-languages shown in the table appears to hold true, that of Proto-Uralic to 4000 BC seems to be too early. There cannot have been several millennia between Proto-Uralic and Proto-Finno-Sámic, the reconstructions of which suggest they were almost identical with one another. This being the case, the spread of Proto-Uralic can hardly be connected with the spread of the Combed Ware Style 2 culture around 3900 BC. However, the spread of e.g. the Sejma-Turbino Trans-cultural Phenomenon as late as around 1900 BC would be a chronologically more plausible archaeological correlation. The writer supports the notion that there was clearly a Finnic homeland on both sides of the Gulf of Finland at the beginning of the Current Era. ■

Kirjoittajan osoite (address):
Suomalais-ugrilainen laitos
PL 25
00014 Helsingin yliopisto
 Sähköposti: *petri.kallio@surfeu.fi*